

из самых страшных грехов, т.к. находясь в унынии, человек не надеется на Бога, и, пытаясь решить все свои заботы без Его участия, тем самым ставит себя на Его место.

Подытоживая все сказанное, заметим, что повесть "Вий" – это вполне апологетическое произведение. Воспринимать его можно как угодно, но для православного христианина основополагающей должна быть мысль о том, что бывает, когда дети шалят, балуются, не выполняют просьб родителей, убегают от них. Такие дети сразу же попадают в беду. То же самое происходит, когда создания игнорируют Создателя, ведь все запреты, подобно дорожным знакам, даны исключительно для жизни.

Литература

1. Библия. – Издание Свято-Успенской Киево-Печерской Лавры, 2008.
2. Гоголь Н.В. Собр. соч.: В 7 т. – М.: Худож. лит., 1984.
3. Есаулов И.А. Категория соборности в русской литературе. – Издательство Петрозаводского университета, 1995.
4. Православный молитвослов. – М.: Издательство московского подворья Свято-Троицкой Сергиевой Лавры, 2005.
5. Флоренский П.А. Имена. – М., 2001.
6. Электронный ресурс: <http://kuraev.ru>

І.О.Зарудня

Витоки народно-фольклорних традицій і слов'янської міфології "Вечорів на хуторі біля Диканьки" М.Гоголя

Микола Васильович Гоголь є тією постаттю, яка об'єднує літературознавців і мовознавців, науковців і вчителів-практиків, критиків і читачів, знавців української та російської літератур. Творчість М.Гоголя раннього періоду досліджували В.Гіпіус, М.Піксанов, С.Машинський, Г.Поспелов, Г.Гуковський та інші. У пізній період творчість М.Гоголя стала предметом дослідження І.Карташової, Є.Анненкової, М.Храпченка, О.Степанова. Цікавість до творчості письменника не згасає й сьогодні. Освоєнню гоголівської спадщини на сучасному етапі присвячені наукові дослідження І.Скобельської, В.Звиняцьковського, П.Михеда. Зокрема, дослідженню художньої поетики "Вечорів"... присвячені праці О.Краснобасвої, Я.Масалхи, І.Шама, І.Заманової, Н.Бардикової. Стаття має на меті розкрити сутність повістей збірника М.Гоголя "Вечори на хуторі біля Диканьки",

показати зв'язок повістей із народно-фольклорними традиціями, міфологією, розкрити значення описів природи та показати їх вплив на настрій, почуття та дії героїв.

Вересень 1831 року став значущим у житті письменника. Виходить друком перша збірка повістей "Вечори на хуторі біля Диканьки", видана за псевдонімом пасічника Рудого Панька. Книга відразу обійшла широке коло читачів. О.Пушкін зазначав: *"Щойно прочитав "Вечори біля Диканьки". Вони здивували мене. Ось справжня веселість, щира, невимушена, без манірності, без бундючності. А місцями яка поезія! Яка чутливість! Все це так незвичайно у нашій нинішній літературі"* [1, с. 946]. Саме ця оцінка збірки російським поетом стала поштовхом для становлення М.Гоголя як письменника. А "Северная плела" писала: *"Збірник "Вечори на хуторі біля Диканьки" своєю жвавістю, романтичністю, свіжим колоритом розповіді справив сильне враження на публіку, що читає, приніс Гоголю літературне визнання і поставив його в перший ряд російських письменників"*.

У березні 1832 року виходить друга частина збірника повістей. І знову першим на неї відгукнувся О.Пушкін: *"Читачі наші, звичайно, пам'ятають враження, що справила над ними з'ява "Вечорів на хуторі": всі зраділи цьому живому опису племені, що співає й танцює, цим свіжим картинам малоросійської природи, цій веселості, простодушній і разом з тим лукавій. Як здивувалися ми російській книзі, що примушувала нас сміятися, ми, які не сміялися за часів Фонвізіна"* [1, с. 948].

Що ж то було за диво в літературі, що так сколихнуло письменників, критиків і читачів того часу? Ось як дає відповідь на це запитання В.Белінський: *"Це були поетичні нотатки Малоросії, нотатки, що сповнені життям і зачарування. Все, що може мати природа прекрасного, сільське життя простих людей, все, що народ може мати оригінального, типового, все це райдужними кольорами блищить у перших поетичних мріях п. Гоголя. Це була поезія юна, свіжа, духмяна, розкішна, чарівна, як поцілунок кохання"* [2, с. 83]. А вітчизняний дослідник творчості М.Гоголя М.Мальцев зазначає: *"Вечори – це світлі казки, в яких автор створив образ бажаного суспільного порядку, що передбачає звільнення народу від соціального гніту сучасного кріпосницько-бюрократичного ладу, це та норма соціального буття народу, про яку мріяв письменник"* [3, с. 54].

Крізь усі повісті проходить радість вільного життя простого люду. Ці картини можемо спостерігати в танцях і піснях дівчат та парубків, у

веселих розвагах молоді та старих, у сміхові та жартах вільного народу. Жвавості повістям надає жива розмовна мова народу. Проте ця деталь стала підґрунтям для того, що М.Гоголя звинувачували у насміханні над мовою та народом. Малоросійський говір, як уважали критики, не повинен переважати в повістях, адже це принижує їх значення. Однак, як зазначає дослідник творчості М.Гоголя О.Докусов, *"створити образ народу в його історичній конкретності на етнографічному матеріалі було просто неможливо без мовленнєвої конкретизації"* [4, с. 22]. Цим і пояснюється введення письменником у художню тканину своїх творів українізмів. Українізми проявляються у всьому: в розмовній мові, у фразеології, морфології, синтаксичній побудові, навіть у лексиці у вигляді імен, прізвищ і прізвиस्क. За часів М.Гоголя у народі існували слова **голопуцяк (голопуцек), голопуп'як**. Цими словами називали голе пташеня без пір'я. Як варіант цих слів М.Гоголь використовує прізвище парубка Голопупенко із "Сорочинського ярмарку". **Макогоном** називався дерев'яний товкач з голівкою на одному кінці для розтирання харчових продуктів (круп чи маку). Для місцевого голови із "Майської ночі, або Утопленої" письменник обирає прізвище Макогоненко. **Шпонка** – металева деталь між валом і колесом, що не дає колесу вільно рухатися без вала, або дерев'яний брусок, що з'єднує будівельні конструкції. Прізвище Івана Федоровича – Шпонька ("Іван Федорович Шпонька та його тітонька").

Цікавість до народно-фольклорних традицій притаманна письменнику ще з ранньої юності. У публіцистичних статтях М.Гоголь завжди розглядав народне як високодуховне, що є втіленням справжньої справедливості, краси та поезії. Серед численних родичів і друзів письменника були такі, які гарно співали українські пісні. Та й сам письменник неодноразово приєднувався до гурту співців. У рідній Василівці М.Гоголь спостерігав життя кріпосних селян, його звичаї, побут, зустрічався з носіями народних легенд, оповідей, сказань. Усе, що бачив, досконало записував. Це і стало підґрунтям для написання "Вечорів..." "Вечори на хуторі біля Диканьки" рясніють назвами українських страв, танців, обрядів, свят, звичаїв, рядками українських пісень.

Життя героїв повістей минає на фоні чудової української природи, що з дитинства бентежила чуйну душу майбутнього письменника, якою він милувався і яку любив. Однак природа у письменника – це не просто пейзаж: опис ночі, Дніпра, степу. У слов'янській традиції, народно-фольклорних надбаннях (пісні, думи, прислів'я, загадки, легенди, перекази) природа є певним образом, який голубить і посміхається, наказує та карає. Природа, як людина, може бути ніжною, трепетною, лагідною, а

може і навпаки – підступною, жорстокою, страшною. У фольклорних традиціях природа є відображенням народної душі та життя. Людина і природа, як вважає М.Гоголь, – нероздільні. Тому знаходимо багато прикладів олюднення природи: "небо обіймає землю", "дуби гуляють без мети", "небо тремтіло", "деревя стогнали", "став тримає в обіймах небо і обсіпає крижаними цілунками зорі", "вітер цілує черемху", "місяць слухає спів солов'я" та інші. Природа у "Вечорах...", як зазначають І.Заманова і Н.Бардікова, "не є фоном. Вона – жива душа. Вона присутня в такій же живій душі живого народу" [5, с. 98]. Для М.Гоголя поєднання з природою – це відкриття, перш за все в собі, природності, моральності та духовності. Тому для письменника важливо показати цей зв'язок, що є єдиним цілим світобудови.

Нероздільність природи і людини зобразимо схематично:

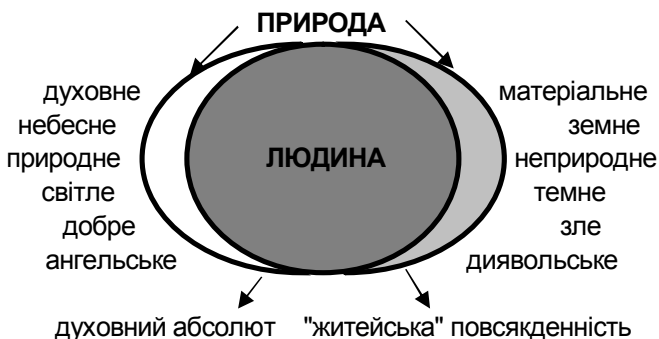

Рис. 1.1. Єдність природи і людини

У центрі цього природного кола знаходиться людина. Їхній зв'язок очевидний: якщо герой розважається і посміхається, то так поводить себе і природа; якщо герой стає похмурим або скоює злочин, природа стає холодною та непривітною. Ще природа являє єдність з людиною в просторі й часі по вертикалі й горизонталі, що постійно переміщується й переплітається.

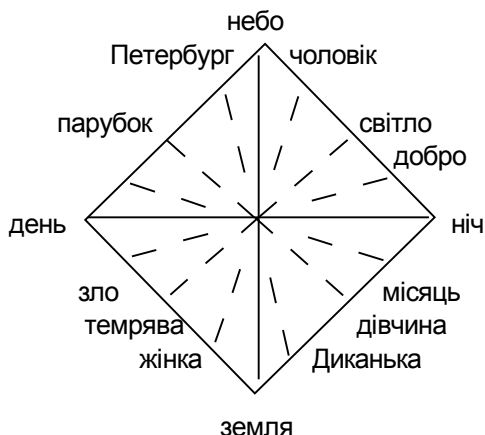

Рис. 1.2. Єдність природи й людини в просторі й часі по вертикалі й горизонталі

У повістях М.Гоголя знаходимо чимало природних образів-символів: небо, зорі, ріка, гори, хмари, місяць, сонце, ліс та інші. Схарактеризуємо деякі з них. Особливого значення набуває образ неба. У ньому М.Гоголь поєднує не тільки народнописенні традиції – високість, далечинь, безмежний простір, а й міфопоетичні – батько, прародитель роду людського. Пригадаймо опис української ночі з повісті "Майська ніч, або Утоплена". У цьому описі зустрічаємо такі рядки: *"С середини неба глядит місяць... Земля вся в сребряном свете"* [6, с. 62]. Чудовий опис літнього дня знаходимо в "Сорочинському ярмарку", коли *"голубой неизмеримый океан, сладострастным куполом нагнувшийся над землёю, кажется, заснул, весь потонувши в неге, обнимая и сжимая прекрасную в воздушных объятиях своих"* [6, с. 17–18]. Образ "розкішного теплого неба" і "прекрасної землі" є передвісником подружнього шлюбу Левка і Галі, Параски і Грицька. Порівняймо: *"Лежала Мати Сира Земля у мороці й холоді. Мертва була – ні світла, ні звуків, ні будь-якого руху"*. Такою її побачив *"вічно радісний і світлий Яр"*. *"Де Ярилів погляд прорізає пільму, там засяяло Сонце красне... І все жило, і все кохало, і все співало пісні хвали Батьку Ярилу, Матері Сирій Землі"*. (Із слов'янських міфів.) В описі травневої ночі присутній місяць. Згідно з фольклорними традиціями – це небесне світило, володар неба, який допомагає "добрим людям", освітлює шлях. Місяць на небі є ознакою таємничості, святості, чогось сокровенного. У повісті "Майська ніч, або Утоплена" він – символ чистих

почуттів Левка і Галі. Їхні зустрічі, думки Левка про Галю супроводжуються сяйвом місяця, який у контексті повісті згадується одинадцять разів (слід зазначити, що число 11, за нумерологією, є також символічним – несподіванка, очікування чогось, незвичайна подія), чотири із них – у згадуваннях про русалок (4 – символ смерті):

- "появление блистательного царя ночи";
- "все утопленницы выходили в лунную ночь греться на месяце";
- "с середины неба глядит месяц";
- "величественно и мрачно чернел кленовый лес, стоявший лицом к месяцу";
- "какое-то странное, упоительное сияние примешалось к блеску месяца. Никогда ещё не случалось ему видеть подобного";
- "она на берегу играет в хороводы между моими девушками и греться на месяце";
- "тело их [русалок] светилось насквозь при серебряном месяце";
- "месяц, остановившийся над его головою, показывал полночь";
- "лучи месяца проходили через него [окно] и падали на спящую перед ним Ганну";
- "и через несколько минут всё уже уснуло на селе; один только месяц также блистательно и чудно плыл в необъятных пустынях роскошного украинского неба".

Звертає увагу початок повісті, коли Левко підходить до хати коханої й заводить українську пісню: "Сонце низенько, вечір близенько, Вийди до мене, моє серденько!" Викликаючи Галю, Левко промовляє: *"Галю! Галю! ты спишь или не хочешь ко мне выйти?.. Не бойся: никого нет. Если бы и повеяло холодом, я прижму тебя поближе к сердцу, отопгрею поцелуями, надену шапку свою на твои беленькие ножки. Сердце мое, рыбка моя"* [6, с. 57–58]. У цій же пісні "Сонце низенько" є такі рядки: "Ой вийди, вийди, Не бійся морозу: Я твої ніженьки в шапочку вложу". Це ще раз доводить, наскільки М.Гоголь знав українську культуру.

Образ місяця, згідно з міфологією, має й інше значення. Для нечестивих він є нічним сонцем. Так, у "Майській ночі", русалки гріються на місяці; потрапивши за допомогою сну в глибину ставу, Левко помітив його незвичайне сяйво, якого ще ніколи не бачив; у "Страшній помсті" місяць гріє кістки померлих; у "Ночі перед Різдом" чорт обпалює руку об місяць. При розгляді повісті "Майська ніч, або Утоплена" доцільним буде порівняння уривку з репродукцією картини І.Крамського "Русалки". Художник настільки вдало передав відпочинок русалок, що, дійсно, складається враження, ніби вони освітлені променями сонця, а не місяцем. Подібну

функцію до місяця виконують і зорі. У фольклорних традиціях зорі оберігають мир і спокій людей. Під час побачення Левка і Галі на них дивляться зорі, а очі Галі порівнюються з двома зірочками, що "привітно горіли в темряві ночі". Використовуючи християнську символіку, М.Гоголь називає зорі "світлими будиночками на небі", "віконцями", "ангелами божими", вкладаючи їх символічне значення в уста Галі під час побачення з Левком: *"Посмотри, вон-вон далеко мелькнули звёздочки: одна, другая, третья, четвёртая, пятая... Не правда ли, ведь это ангелы божи поотворяли окошечки своих светлых домиков на небе и глядят на нас?"* [6, с. 59].

За міфологією, зорі виконують каральну функцію щодо нечестивців. Це ми можемо бачити на прикладі повісті "Страшна помста", коли зорі бігли перед злим чаклуном, усім довкола вказуючи на грішника; "Ночі перед Різдрвом", коли Відьма, збираючи зорі, все ж таки пропустила "три чи чотири". Зорі також виконують авгуральну функцію, що є ознакою як фольклору, так і міфології. Так, відсутність зірок на небі в повісті "Зачароване місце" передбачає невдачу при пошуку скарбу; в повісті "Вечір напередодні Івана Купала" вказує на скоєний Петром злочин; у повісті "Ніч перед Різдрвом" відсутність зірок ледве не збиває зі шляху Чуба. Як тільки герої переступають межу іншого світу, на небі зникають зорі. Деякою мірою переступає межу і коваль Вакула. Щоб здобути черевички для Оксани, він ладен вступити у змову з чортом. З цією метою він іде до Пацюка, який буцімто доводиться родичем нечистої. Проте Вакула, відчинивши двері, не переступає поріг – ще одна межа, що поєднує два світи. Та коли Вакула піднімається разом із чортом у небо, *"зірки, зібравшись до купи, грали в піжмурки"*.

Одним із улюблених образів М.Гоголя є вода. Вона і все, що відноситься до водного простору (скло, дзеркало, небо-океан, ріка), присутні у всіх повістях письменника. Вода – це багатоплановий образ як у фольклорі, так і в міфології. Вона є символом усього живого, зачаття й народження. Якщо значення місяця, зірок, лісу, гір збігається у фольклорі та міфології, то вода виконує подвійну функцію. З одного боку, це живе джерело, що дає сили, змиває минуле, смуток, горе, приносить радість. Відразу після опису Параски ("Сорочинський ярмарок") подається опис Псьолу: *"Река-красавица блистательно обнажила серебряную грудь свою, на которую роскошно падали зелёные кудри дерев"* [6, с. 19]. Далі за описом ріка оголює *"пілейні плечі"* і *"мармурові груди"*. І поряд знову постає небо, за яким відразу відбувається знайомство з Грицьком. З іншого, вода – передвісник недоброго, лихого, символ смерті, загибелі,

забуття. Згідно з християнськими віруваннями, "потойбічний світ" – це той, що знаходиться по той бік ріки. Мається на увазі не на іншому березі, а під водою. Щоб потрапити до царства мертвих, необхідно було перепливати річку по вертикалі. Описуючи людя на ярмарку, М.Гоголь порівнює його з велетенським чудовиськом у вигляді водопаду, що "кричить, гегоче, гримить". Ріка – це межа між трьома світами: верхнім (небесним), земним і нижнім (потойбічним). Це поєднання фольклорного і міфологічного значення образу ріки можемо спостерігати в повісті "Страшна помста". В описі Дніпра бачимо все:

- спокій, безтурботність, умиротворення: "Чуден Днепр при тихой погоде, когда вольно и плавно мчит сквозь леса и горы полные воды свои";

- попередження про небезпеку: "В середину же Днепра они [деревья] не смеют глянуть: никто, кроме солнца и голубого неба, не глядит в него. Редкая птица долетит до середины Днепра" (за міфологією, місце на середині ріки розступається, відкриваючи шлях у безодню);

- владність: "Всех их [звёзды] держит Днепр в тёмном лоне своём. Ни одна не убежит от него";

- силу: "Чёрный лес, униженный спящими воронами, и древле разломанные горы, свесясь, сияются закрыть его хотя длиною тенью своею, – напрасно! Нет ничего в мире, что могло прикрыть Днепр" (ліс, гори, ворони, згідно з міфологією, є передвісниками смерті);

- підступність: "Нежась и прижимаясь ближе к берегам от ночного холода, даёт он по себе серебряную струю; и она вспыхивает, будто полоса дамасской сабли";

- жорстокість: "Когда же пойдут горами по небу синие тучи, чёрный лес шатается до корня, дубы трещат и молния, изламываясь между туч, разом осветит целый мир – страшен тогда Днепр!";

- смерть: "Водяные холмы гремят, ударяясь о горы, и с блеском и стоном отбегают назад, и плачут, и заливаются вдали. Так убивается старая мать козака, выпроважая своего сына в войско".

За текстом можемо спостерігати, як змінюється настрої Дніпра залежно від настрою головного героя Данила Бурульбаша. Спокій на душі у Данила – спокійний і врівноважений Дніпро, неспокій Данила в разі сварки – "глухо шумить" Дніпро, смерть Данила – грізно накочує хвилі Дніпро на берег, що "зі стоном і плачем" відкочуються назад. Слід зазначити, що у повісті "Страшна помста" найбільш відчутні фольклорні та міфологічні джерела. М.Гоголь у контекст уводить такі символи, як небо, зорі, місяць, хмари, ліс, гори, провалля, вода, ріка, сльози та інші. Лише

слово "Дніпро" вживається 28 разів, що має такі значення: спокій, урівноваженість, краса, сила, велич, байдужість, холодність, підступність, жорстокість, смерть, прірва, безодня, стихія, безмежний простір, хижість, укриття, могила, ворожість. А кінець повісті не що інше, як реконструювання давніх дум, що виконувалися бандуристами.

Таким чином, можемо стверджувати, що в літературі немає жодного письменника, крім М.Гоголя, творчість якого викликала б таку цікавість, немає жодного письменника, про творчість якого написано скільки статей, монографій, зроблено безліч досліджень. Лише про цикл повістей "Вечори на хуторі біля Диканьки" написано понад 200 робіт. Перші позитивні відгуки на збірку представили О.Пушкін і В.Одоевський, О.Сомов і М.Языков, В.Белінський і М.Чернишевський, М.Надеждін і М.Погодін, О.Герцен і О.Нікітенко. О.Пушкін поставив М.Гоголя в один ряд з іменами Мольєра і Філдінґа. Дослідник творчості М.Гоголя М.Степанов зазначає, що *"в ряду письменників, які становлять гордість російської літератури, в ряду таких імен, як Пушкін, Лермонтов, Толстой, Чехов, Горький, – стоїть ім'я Гоголя"* [7, с. 3]. Сучасні дослідники творчості письменника зазначають, що *"Вечори", які стояли біля витоків творчості Гоголя, стали визначною сторінкою літературного літопису ХІХ століття*" [5, с. 3].

Дослідивши творчість М.Гоголя, можемо зазначити, що письменнику притаманна любов до України, українського народу, його традицій і звичаїв, знання культури, що ґрунтується на міфології та фольклорі. Свої повісті М.Гоголь намагався наблизити до життя звичайних людей, які, незважаючи на повсякденну працю, співають, танцюють, жартують, веселяться, не втратили чистоти щирих людських взаємин, гідності, віри, краси, кохання.

Перспектива подальших досліджень "Вечорів на хуторі біля Диканьки" вбачається у розкритті астральних і авгуральних символів, казково-вертепних персонажів, мотивів карнавалізації, народно-фольклорних джерел, міфопоетичної основи, символічного значення цифр, просторово-часових меж та інших складових слов'янської міфології і народно-поетичної творчості.

Література

1. Пушкин А.С. Сочинения. – 2-е изд., испр. и дополн. – Л.: Гослитиздат, 1937. – С. 946, 948.
2. Белинский В.Г. Собр. соч.: В 3 т. – М., 1948. – Т. 1. – С. 83.

3. Мальцев М.И. Н.В.Гоголь в средней школе: В помощь учителю. – Томск, 1951. – 168 с.
4. Докусов А.М. "Вечера на хуторе близ Диканьки" Н.В.Гоголя: Лекция из спецкурса "Н.В.Гоголь". – Л., 1962. – 44 с.
5. Заманова И.Ф., Бардыкова Н.В. "Вечера на хуторе близ Диканьки" Н.В.Гоголя: пространство и время: Учебное пособие для студентов филологических специальностей университетов и вузов. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2001. – 160 с.
6. Гоголь Н.В. Вечера на хуторе близ Диканьки; Миргород / Вступ. статья П.Николаева. – М.: Худож. лит., 1984. – 463 с.
7. Степанов Н.Л. Н.В. Гоголь. Творческий путь. – 2-е изд. – М.: Гослитиздат, 1959. – 607 с.
8. Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики. – М., 1988. – С. 76–78.

А.Н.Комисаренко

Звук в раннем творчестве Н.В.Гоголя

Творчество Н.В.Гоголя необычайно многопланово и многосторонне по своей глубине и богатству. Гоголевский литературный мир есть, прежде всего, попытка философского осмысления бытия как отдельной личности, так и целого украинского народа в целом. Произведения Н.В.Гоголя динамичны тем, что охватывают онтологические аспекты существования социума и человека в нём, начиная от границы бытового, чувственного переживания, до бесконечного осмысления мистико-метафизических истин религиозного понимания действительности. Такое широкое ментальное поле охватывает различные пласты восприятия и субъективного ощущения целостности мира. И одним из таких существенных пластов в литературном творчестве Н.В.Гоголя есть **феномен звука**. Точнее, надо сказать, звуковой фон, в котором живут гоголевские герои, происходят определённые события, движется сюжетное сквозное действие.

Н.В.Гоголю с трудом давались сюжетные конструкции, ему было не легко выстроить фабулу событий и витиевато закрутить драматическое действие. Об этом неоднократно писали его современники и исследователи гоголевского творчества, например, вот на что указывает С.М.Машинский: "...Есть писатели, легко и свободно придумывающие сюжеты своих сочинений. Гоголь к их числу не относился. Он был